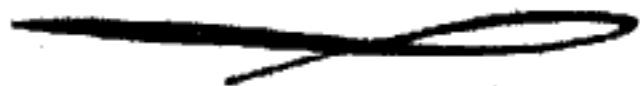

ΘΕΟΔΩΡΟΥ Ν. ΚΑΣΤΑΝΑ

*Επιτίμου καθηγητού τοῦ Πειραιατικοῦ Σχολείου
τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΚΡΙΤΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

**ΤΟ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ ΝΟΗΜΑ
ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ**

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
1961

E.Y.D.της Κ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΘΕΟΔΩΡΟΥ Ν. ΚΑΣΤΑΝΑ

*Επιτίμου καθηγητοῦ τοῦ Πειραιατικοῦ Σχολείου
τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΒΑΛΙΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΤΟ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ ΝΟΗΜΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

{ *Άνατυπο από τὰ «Χρονικά Π.Σ.Π.Θ.»
τόμος ΙΕ', τεύχος ΝΘ', σ. 123—135 }

**ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
1961**

E.Y.D της Κ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΤΟ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ ΝΟΗΜΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ^(*)

‘Ιστορία ἔχει μόνο διάνθρωπος. Άλλα τη ‘Ιστορία δὲν δισχολεῖται λίδιατερα μὲν α πρόσωπο, μὲν τὴν κάθε μιὰ διάνθρωπιγή ζωή, παρὰ μὲ τὴν συλλογική ζωή, τὴν ζωὴν τῶν διάνθρωπίνων κοινωνιῶν την ἀτόμων μέσα στὸν κοινωνικὸν χώρο ἐν σχέσει μὲ τὸν χρόνο.

Τὰ πρόσωπα, οἱ ἐπὶ μέρους διάνθρωποι, περνοῦν βιαστικὰ στὴ γῆ. Στὸ πέρασμά τους ζούν τὴν φυσικὴν καὶ πνευματικὴν—ἀτομικὴν εἶτε κοινωνικὴν—ζωὴν τους, δισχολούνται μὲ τὰ ἐφήμερα καὶ τὰ αἰώνια προβλήματά τους, ἔχουν πόθους καὶ ἀνατάσεις, ἐπιχειροῦν γὰρ δημιουργήσουν τοῦτο τὴν ἐκείνο καὶ φεύγοντας ἀφήνουν στὶς διάνθρωπινες κοινωνίες τοὺς ἀγαθοὺς την κακοὺς καρποὺς τῶν προσπάθειῶν τους. Εἶται συντίθεται τη ‘Ιστορικὴ παράδοση στὸ πέρασμα του χρόνου κι ὅσα ἐπιζήσουν στὴ μνήμη μὲ σεβασμὸν τη δύνη εἶτε ὡς κληρονομία—κέρδος τη ζημία—τῶν ἐπερχομένων γενεῶν ἀπὸ τὶς προσπάθειες καὶ τὰ γεγονότα τοῦ παρελθόντος, ἀξίες καὶ θησαυροὺς διάνθρωπιδας εἶτε βαρβαρότητες καὶ ἀθλιότητες, δλα αὐτὰ ἀποτελοῦν τὴν ιστορία, ποὺ συγχίζεται μὲ κάθε πρόδοτο τη παρακμὴ τῶν κοινωνιῶν.

Μὲ πρῶτο βλέμμα δὲν παρατηροῦμε μιὰ ἐνιαία ‘Ιστορία, ἀλλὰ διάφορες ιστορίες, δπως τῶν ἀτόμων καὶ τῶν οἰκογενειῶν ἔτσι καὶ τῶν διάνθρωπίνων κοινωνήτων, ποὺ περιγράφουν τὴν πορείαν τῆς καθειμιδᾶς κοινότητος καὶ τὶς σχέσεις της μὲ ἄλλες γειτονικές τη μακρυγές της, έτσι ὥστε οἱ ιστορικοὶ καὶ οἱ κοινωνιολόγοι κρίνουν τὴν α τῇ β ἐποχῇ σ’ αὐτὸν τῇ σ’ ἐκείνον τὸν τόπο, διατυπώγουν προγνωστικὰ ἔξετάζοντας μιὰ δεδομένη κατάσταση καὶ μὲ κάποια βαθύτερη μελέτη ἀφαιροῦν τὰ κοινὰ γνωρίσματα τῶν μερικῶν ιστοριῶν γιὰ γὰρ καθορίσουν ιστορικοὺς νόμους, χρήσιμους γιὰ τὴν πολιτικὴν πράξη καὶ γιὰ τὴν πολιτιστικὴν πορείαν τῆς διάνθρωπότητος, γιὰ τὸ γενικὸν ἐπίγειο καλό.

Παράλληλα δημος μ’ αὐτὴν τὴν ιστορικὴν ἐπιστήμην μὲ τὶς διάφορες ιστορίες τῶν ἐπὶ μέρους λαῶν, κρατῶν, πολιτισμῶν, μὲ τὶς ἐπιδράσεις στοὺς

* Όμιλοι στοὺς φοιτητὰς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ οἰκοτροφείου Ιερᾶς Μονῆς ἀγίας Θεοδώρας Θεσσαλονίκης. Δημοσιεύσται μὲ μερικὰς προσθήκας.—“Άλλες ἐνθιαφέρουσες ἀπόφασις βλέπε (Ε.θ. Θεοδώρου), Χριστιανικὸς διάνθρωπισμός, ἑκδοσίς ‘Αποστολικῆς Διακονίας 1951, σελ. 322 - 336: Χριστιανισμὸς καὶ ιστορία καὶ Κωνστ. Καλλινίκος Πρακτικαὶ δημιλίαι τὶς τὰ Κυριακὰ Εὐαγγέλια, Εκδ. β’, Δθῆναι 1980, σ. 862 - 868 τῆς ἐν τῇ ‘Ιστορίᾳ παρουσίας τοῦ Θεοῦ.

ἄλλους, μὲ τὶς συγχρούσεις, τοὺς πολέμους καὶ τὶς καταστροφές, αὐτὴν τὴν ἴστορία ποὺ χυγικὰ τὴ χαρακτήρισε δ Γίββων «περιγραφὴ τῶν ἐγκλημάτων, μωρῶν καὶ δυστυχιῶν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους», μένει πάνιτε γιὰ τὸν φιλόσοφο, τὸν θεολόγο, τὸν κάθε διαγοούμενο, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸν πιὸ ἀπλὸ ἀνθρωπὸ σὲ ὥρες σκέψεως καὶ περισυλλογῆς, τὸ θέμα μιᾶς ἀλλῆς «Ἴστορίας» πάνω καὶ πέρα ἀπὸ τὶς μερικὲς ἴστορίες τῶν ἀνθρωπίγων κοινοτήτων, πέρα ἀπὸ τὰ εἰδικὰ γιὰ κάθε λαό, πολιτισμό, γεγονός κεφάλαια μιᾶς παγκόσμιας ἴστορίας, τὸ θέμα καὶ πρόβλημα: ποὺ βαθίζει ἡ Ἱστορία; ποιὸ εἶναι τὸ νόημα ὃχι τῆς Ἑλληνικῆς ἢ ρωμαϊκῆς ἢ βυζαντινῆς ἢ ἐκκλησιαστικῆς ἢ ἀλλῆς δποιασδήποτε ἴστορίας, ἀλλὰ τῆς ἑνιαίας Ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος στὸ σύνολό της καὶ στὸ σύνολο τοῦ χρόνου, ποιός εἶναι δ τελικὸς σκοπός—δην ὑπάρχη—δλων δσα πράττει ἢ ἀνθρωπότης, δλων δσα γίνονται ἀπὸ ἀρχηγούς καὶ δπαδούς μὲ συ-έπειες ποὺ ἐπιζοῦν στὶς ἐπερχόμενες γενεές;

Πέρα λοιπὸν ἀπὸ τὴν ἴστορικὴν ἐπιστῆμη τῆς περιγραφῆς καὶ τῆς κάποιας ἔρμηνείας τῶν γεγονότων ἀναζητεῖ δ ἀνθρωπὸς τὴν βαθύτερη ἔρμηνεία, τὸ νόημα τῆς δλικῆς ἴστορίας. Πολιτικοί, ἴστορικοί, φιλόσοφοί, κοινωνιολόγοι καὶ θεολόγοι ἀσχολήθηκαν μὲ τὴν ἔρμηνεία τῆς Ἱστορίας κι ἔδωσαν ἀξιόλογα βιβλία. Γενικὰ τούτους τὴν «ἴστορικὴν εὐθύνην» καὶ βλέπουν τὴν Ἱστορία σὰν μιὰ «ἰδεολογία», ἔναν ἀγώνα γιὰ κάτι τὸ ἰδανικό, ποὺ προσπαθεῖ δ ἀνθρωπὸς γὰ ἐπιτύχη κι αἱ περισσότεροι κατὰ τὶς προσωπικές τους ἀντιλήψεις προλέγουν ως τελικὸν σκοπὸν τῆς Ἱστορίας τὴν ἐπικράτηση τοῦ δικοῦ τους ἰδεώδους, δπως οἱ μαρξιστὲς τοῦ κομμουνισμοῦ ἢ δ ἀγγλος ἴστορικος Τούπης τὴν ἐπικράτηση τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ. Οἱ φιλόσοφοι περιορίζονται συνήθως σὲ σκέψεις πάνω στὸ νόημα τῆς ἴστορίας, χωρὶς κατηγορηματικὴν ἔρμηνεία της, δπως δ Kant, δ Hegel, δ Nietzsche καὶ δ Jaspers καὶ γίνονται πρόδρομοι τῶν ἔρμηνευτῶν καὶ τῶν ἰδεολογιῶν. Μὲ χριστιανικὴν προοπτικὴν σκέψεως καὶ ὑπαρξιακὴ διάθεση δ ρώσος φιλόσοφος Berdiaeff ἀφιέρωσε πλήθις βιβλίων πάνω στὸ νόημα τῆς σύγχρονης ἰδίως ἴστορίας, καθὼς κι ἔνα συγθετικὸ βιβλίο: Τὸ νόημα τῆς Ἱστορίας. Ἀπὸ τὰ ἔργα τῶν θεολόγων ἀναφέρω μόνο τὶς μελέτες τῶν διεκῶν μας καθηγητῶν B. Βέλλα, Θεόδος καὶ Ἱστορία ἐν τῇ Ιαραχλιτικῇ θρησκείᾳ (1934), N. Λούδαρι, Ξρόνος καὶ αἰωνιότης (1950) καὶ M. Σιώτου, Ἱστορία καὶ Ἀποκάλυψις (1953) καὶ τὰ δυόμιστα τῶν Cullmann, Daniélou, Niebuhr, Obersteiner, Sénaclens, Thiels κ.λ.π., ποὺ ἔγραψαν βιβλία μὲ τίτλους: 'Ο Ξριστὸς καὶ δ χρόνος, Θεολογία τῆς Ἱστορίας, Τὸ νόημα τῆς Ἱστορίας, Πίστις καὶ Ἱστορία, Τὸ μυστήριο τῆς Ἱστορίας, Θεολογία τῶν γητῶν ἀξιῶν κ.ά.

Πρὶν ἰδούμε τὶς χριστιανικὲς πάνω στὴν ἴστορία ἀπόψεις, διε ρίψωμε σύντομο βλέμμα στὶς μὴ χριστιανικὲς ἔρμηνείες τῆς ἴστορίας. Τὶς ταξιγομεῖς αἱ τρεῖς κατηγορίες δ γάλλος κοινωνιολόγος Raymond Aron:

α) έχεινων ποδ ζητούν τὸ γόημα τῆς ἴστορίας στὴν ἐξέλιξη. Ἐρμηνεία φυσική καὶ διλιστική: Ἡ ἐξέλιξη, λένε, ἔργο τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐγκλείει μέσα της τὸ μυστικὸ τῆς ἑνότητος καὶ τῆς προόδου. Πρέπει νὰ ἔχωμε ἐμπιστοσύνη στὸ χρόνο, ποὺ σιγὰ σιγά, μὲ συγκρούσεις, μὲ διαφορές, μὲ τὸ γόημα τῆς ἐπιλογῆς, δηλαδὴ τῆς ἐπιβιώσεως τοῦ ἴσχυρότερου καὶ ἀξιολογώτερου, θὰ κάμη τὶς ἴστορίες τῶν διαφόρων ἀνθρωπίνων κοινοτήτων νὰ καταλήξουν τελικὰ στὴν ἑνότητα, σὲ μιὰν ἀνθρωπότητα ἵκανη νὰ συγεχίσῃ τὸ δρόμο της μὲ δριστικὰ πλέον διαμορφωμένη τάξη πραγμάτων.

β) έχεινων ποὺ βλέπουν τὸ γόημα τῆς ἴστορίας στὴν πρόοδο. Ἔξισου διλιστικὴ δυτεληψη: Ὁ ἀνθρωπός μᾶς διδάσκουν, ἀγωνίζεται γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς φύσεως μὲ τὰ τεχνικὰ μέσα καὶ μὲ τὴν ἐπιστήμη. Ἐδῶ προστίθεται στὴν φυσικὴ ἐξέλιξη τοῦ ἀνθρώπου ἡ τεχνικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ πρόοδος, ποὺ γίνεται κτῆμα δλων μὲ τὸν καιρὸν καὶ ἀλλάζει τὴ βιολογικὴ φύση τῆς ἀνθρωπότητος, περιορίζει καὶ ἐξαφανίζει τὶς ἀντιθέσεις καὶ ἀντιγομίες καὶ μὲ ἀρχὲς ἐπιστημονικὲς δλο κι ἔγώνει τὶς ἀνθρώπινες κοινότητες, χαρίζοντάς μας τὸ δραμα μιὰς εύτυχισμένης, πολιτισμένης καὶ ἔνωμένης ἀνθρωπότητος.

γ) έχεινων ποὺ προσθέτουν στὴ φυσικὴ ἐξέλιξη καὶ τὴν ἐπιστημονικὴ πρόοδο τὸν ἀγώνα τοῦ ἀνθρώπου γι' ἀπελευθέρωση, τὴν ταξικὴν καὶ κοινωνικὴν πάλην ἐναντίον κάθε διποδουλώσεως καὶ ἀρπαγῆς. Παραδεχομένη τὸν διλισμὸ τῶν δύο προηγουμένων ἐρμηνειῶν ἡ μαρξιστικὴ αὐτὴ τρίτη θεωρία προσθέτει νέο στοιχεῖο: Τὸν μυστικισμό, τὴν πίστην δὲ τὴν ταξικὴν πάλην θὰ διδηγήσῃ τὴν ἀνθρωπότητα στὴ χρυσῆ ἐποχὴ κι αὐτὸν τὸ διγειρό τῆς εὐτυχίας ὡς τελικοῦ σκοποῦ τῆς ἴστορίας εἶναι συνυφασμένο μὲ μιὰν ἀπόλυτη ἐμπιστοσύνη στὴ μεσαιανικὴ ἀποστολὴ καὶ τὴν νίκη τοῦ προλεταριάτου, γίκη ἔγαντίον τοῦ κάθε πόνου, κάθε διποδουλώσεως, στερήσεως, ἐκμεταλλεύσεως, ἀσθενείας κτλ. Ὑπάρχει κατὰ τὴ θεωρία αὐτὴ ἕνα μεγαλεῖο στὴν τεχνικὴ πρόοδο, ποὺ προορισμός της δὲν εἶναι γὰρ ἐξυπηρετήσῃ ἀπλῶς τὴν ἀνεση καὶ εύμάρεια, ἀλλὰ αὐτὴ ἡ κατάκτηση τῆς φύσεως, ἡ διποταγὴ της στὴν ἀνθρώπινη ἴστορία, δι κατὰ κάποιο τρόπο ἐξανθρωπισμὸς τῆς φύσεως.

Καὶ οἱ τρεῖς αὐτὲς ἐρμηνείες περιορίζονται στὸ ἐγκόσμιο ἐνδοχοσμικὸ κι ἀποβλέπουν σὲ μιὰ δλοκληρωμένη γῆινη εύτυχία τῆς ἀνθρωπότητος. Οἱ ἀπόψεις αὐτὲς τῶν χωρίς φωτισμὸ πίστεως σοφῶν παρουσιάζουν κάτι τὸ ἀληθινό, ἀλλὰ γιὰ τὸν πιστὸ χριστιανὸ εἶναι ἀτελεῖς, δὲν δίγουν τὸ δλοκληρωμένο γόημα τῆς ἴστορίας.

Πρέπει σὰν χριστιανοὶ ν' ἀποφύγωμε ἀσφαλῶς τὸν πειρασμὸ τῆς ὁκυγρίας καὶ ἀγανδρίας νὰ παραλείπωμε τὸ καθῆκόν μας γιὰ τὴν ἀτομικὴν καὶ κοινωνικὴν μας ζωὴν καὶ πρόοδο, ἀφήγοντας τὰ πάντα δῆθεν μὲ πίστη στὴν πρόγοια τοῦ Θεοῦ, εἴτε ἀδιαφορῶντας γιὰ τὴν παροῦσα ζωὴν, ποὺ εἶναι προπαρασκευὴ τῆς μελλούσης. Εἶναι ἀσέβεια, ἔγραψεν ὁ Soloviev, διαν μπορεῖ, γὰ μὴ ποτέ ζῃ τὸν κήπο του δι χωρικός, γιατὶ ὁ Θεὸς προνοεῖ καὶ, δι εἶγαι θέ-

λημά του, θὰ βρέξῃ. Τὸ ίδιο, λέει ὁ Mouvier, καὶ σήμερα κι ώς τὴ στιγμὴ τῆς δευτέρας παρουσίας τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ τέλους τῆς μεταβατικῆς αὐτῆς ἐποχῆς, τὸ καθηκόν μας εἶναι νὰ διερευνοῦμε κάθε ἀταξία μας κι ἔλλειψη καὶ νὰ προσπαθοῦμε μὲ ἀνθρωπιά, γιὰ τὴν «τιμὴ τοῦ ἀνθρώπου» νὰ οἰκοδομήσωμε στέρεα μιὰ κοινωνία τέτοια πού, κατὰ τὴν πίστη μας, θάξιζε γιὰ τὴν Αἰωνιότητα, νᾶρθη δ Χριστὸς καὶ νὰ μᾶς βρῇ σὲ κάποια τελειότητα ζωῆς. «Ἄφοις ως στρατευμένη³ Εκκλησία κι ώς πιστοὶ ἀποβλέπουμε στὸ μέλλον, ἔστω στὴ μέλλουσα χρίση τῶν ἔργων μας μὲ τὸν ἔρχομό τοῦ Χριστοῦ, δὲν μποροῦμε μὲ κανένα τρόπο ν^{*} ἀργηθοῦμε ἀξία στὸν ἀγώνα καὶ στὴν πρόσθιο.

«Ἄγξιας ή οἰκονομική καὶ κοινωνική ἔξέλιξη ἐπιταχύνθηκε τόσο στὸν αἰώνα μας, ώστε δὲν μποροῦμε νὰ παραγγωρίσωμε τὴν ἴστορική της σημασία κι ἀνήγειρικάτερη πρόοδος τῆς τεχνικῆς καὶ τῆς ἐπιστήμης εἶναι τόσο ἐκπληκτική, ὃ πιστὸς ὀφείλει νὰ μὴ διποδουλώσῃ τὴ σκέψη του στὴ μαγεία τοῦ διποδουδήποτε κατορθώματος η τὴν συγκέντρωση διηγεδήποτε κι διποδήποτε δυνάμεως, ώστε νὰ λησμονήσῃ τὸν ξνθρώπο. Γιὰ νὰ συνεχιείθῃ ή ἴστορία, πρέπει δ ἀγθρωπος νὰ χρησιμοποιῇ μὲ βούληση, ἐλευθερία καὶ ωφέλεια κάθε ἐπίτευγμα τεχνικῆς κι ἔνας μεγάλος φόρος τῆς ἐποχῆς μας εἶναι η μὴ διποταγμένη ἀκόμη στὶς ἀνθρώπινες ἀξίες τεχνική μας πρόοδος. Η ἐπιστημονική καὶ ἄλλη πρόοδος, ποὺ ἀσφαλίζει τὴν κυριαρχία τοῦ ἀνθρώπου στὶς τυφλές διλικές δυνάμεις, δὲν ἐλευθερώνει ἀφ' ἔκατης τὸν ἀγθρωπο, μπορεῖ ἔξισου νὰ χρησιμεύσῃ σὰν τυφλὴ δύναμη γιὰ τὴν διποδούλωσή του. Ο ίδιος δ Μαγκ χαρακτήρισε τὸν καπιταλισμὸν ὡς αἰτία προόδου, πρόσθεσε δμῶς δτὶς ἔξαφάνισε τὴν προσωπικότητα τοῦ ἔργαζομένου. Μποροῦμε μὲ τὴ σειρά μας νὰ πάρατηρήσωμε, δτὶς δ κομμουνισμὸς ἔγινε αἰτία τεχνικῆς καὶ κρατικῆς προόδου στὴ Ρωσία, ἀλλὰ συγχρόνως ἐβύθισε τὸ λαὸ σὲ μέγιστες ἀνελευθερίες. Η ἴστορία δὲν συμβαδίζει πάντοτε μὲ τὴν πρόοδο, δσο κι ἀνήγειρη πρόοδος συμβάλλει στὸν τελικὸ σκοπὸ τῆς ἴστορίας. «Οσοι ἀργοῦνται στὸν ἀγθρωπο τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν διπαρέη πνευματικῶν δυνάμεων, δσοι δχι κατὰ παραδρομὴ καὶ ἀστοχία ἀλλὰ κατὰ πεποίθηση δινομάζουν τὸν ἀγθρωπο «ἔμψυχο διλικό» καὶ «μέσο παραγωγῆς», δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ ξεχωρίσουν δτὶς, παρὰ τὴ σταθερὰ συνεχιζομένη ἔξέλιξη, τὴν ἐπιστημονική καὶ τεχνικὴ πρόοδο, στὸ βάθος τῆς Ιστορίας διάρχουν δχι μόνο πρόοδοι, ἀλλὰ καὶ διπισθιδρομήσεις, νίκες καὶ ἀποτυχίες ἀγθρωπιστικές. Μόνο δπλο τοῦ ἀγθρώπου καὶ τῆς ἴστορίας του ἔναντίον τῆς κακῆς χρησιμοποιήσεως τῆς προόδου εἶναι η διπαρέη τῆς ἐλευθερίας, τῶν πνευματικῶν καὶ θεϊκῶν ἀξιῶν, μὲ τὶς δποτες μέσα στὴν τραγικότητα τῆς ἴστορίας, μὲ γίκες καὶ ἀποτυχίες, παλαίει δ ἀγθρωπος ἔναντίον τοῦ δλοκληρωτισμοῦ τῆς προόδου—ἔναντίον τοῦ ἔκμηδενιστικοῦ τῆς προσωπικότος δμαδισμοῦ μὲ τὰ διάφορα διάματα: μάδα, ἐπάγγελμα, μάζα, τάξις, συνδικαλισμός, κομμουνισμός—ἔναντίον τῆς οἰκονομικῆς, κρατικῆς κτλ. ἀπόλυτης ἔξουσίας καὶ δυνάμεως. Οι ἥθικες καὶ πνευματικὲς ἀξίες, ποὺ δὲν διπολογίζονται καθό-

λου ἀπὸ τὴν ἔξελιξη, τὴν τεχνικὴν πρόοδο ἢ τὴν πάλη τῶν τάξεων, αὐτὲς οἱ ἀξίες, ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, δημιουργοῦν τὴν Ἰστορία, τουλάχιστο ἔξισου μὲ τὰ σωματικά μας καὶ τὸ ἄλλα ἐπιστημονικά, οἰκονομικά, γενικὰ τεχνικά μας μέσα. Αὗτὰ τὰ λίγα γιὰ τὶς ἔξωχριστιανικὲς ἐρμηνεῖες τῆς Ἰστορίας.

Κάτις ἀκόμη περισσότερο: Πίσω καὶ πάνω ἀπὸ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ἐλευθερία του, ποὺ μετασχηματίζουν τὰ δικά μέσα καὶ τὴν πρόοδο καὶ τῆς δίνουν μιᾶς κατεύθυνση, διποὺς στὴ μηχανὴ καὶ τὴ φωτιά, αὐτὴν ποὺ ἔχειγος θέλει, καὶ ἔνα γόνημα καταλυτικὸν κάθε ἀναγκαιότητος καὶ Ἰστορικῆς βίας, πάνω ἀπὸ τὸν ἀνθρωπὸν βρίσκεται γιὰ τὸν πιστὸν Θεόν. Αὗτὸς κατευθύνει διὰ τοῦ Χριστοῦ τὴν Ἰστορία μέσον τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου, μέσον γικῶν καὶ ἀποτυχιῶν, μὲ τὴ συγεργασία ἢ τὴν ἀγτίδραση τῶν ἀνθρώπων, μέσον καὶ ἐγκυτίου δλῶν τῶν ἴσχυρῶν τοῦ κόσμου τούτου πρὸς τὸν τελικόν της σκοπό. Ὑπόλογος προσωπικά, «Ἰστορικὰ διπεύθυνγος» ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ δικάθε ἀνθρωπὸς δὲν δχυρώνεται πίσω ἀπὸ τὸ συλλογικό καὶ ἀγεύθυνο, οὗτε ἔξαφαγίζεται μέσα στὴν ἀπρόσωπη ἀνθρωπότητα ἢ τὸ χειρότερο ἀπὸ τὰ διὰ τὰ δημιουργήματά του, τὰ ἔργα τῆς ἐλευθερίας του, διποὺ εἶναι ἡ πρόοδος, ἡ κοινωνία, τὸ κόμμα, τὸ κράτος, ἡ ἀγώνυμη ἐταιρία κτλ.

Τὸ πλήρωμα τῆς Ἰστορίας, δι τελικός της σκοπός, τὸ γόνημά της δὲν εἶναι ἡ ἔξελιξη, ἡ πρόοδος, οὗτε ἡ ταξικὴ πάλη, διγώνας γιὰ τὴ δικαιοσύνη. Ἡ Ἰστορία ἀπλῶς περιέχει καὶ χρησιμοποιεῖ ὡς μέσα γιὰ τὸν τελικόν της σκοπὸν τὴν ἔξελιξη, τὴν πρόοδο, τὸν ἀγώνα γιὰ τὴν δικαιοσύνη. Περιέχει διμῶς καὶ χρησιμοποιεῖ ὡς κίνητρα καὶ αἴτια τῶν ἀνωτέρω δλους τοὺς πγευματικοὺς θησαυροὺς, τὶς ἥθικὲς ἀξίες, ἀπαιτήσεις καὶ ἀγατάσεις τῆς ψυχῆς, ποὺ δημιουργοῦν τὴν πρόοδο καὶ τὴν διποτάσσουν στὴν διηρεσία τοῦ ἀνθρώπου καὶ ποὺ μποροῦν νὰ προσφέρουν ἀνάπτυξη, πολιτισμὸν καὶ ἀνθρωπιά, ἀτομικὴν καὶ κοινωνικὴ δικαιοσύνη χωρὶς καμὶα διοδούλωση τοῦ ἀνθρώπου. Σημειώγονται ἀσφαλῶς συχνότατα ἀποτυχίες, ἀγτιδράσεις, διπισθιδρομήσεις, πτώσις καὶ παρακμή, ἀλλ᾽ ἀπομένει πάντα γιὰ τὸν πιστὸν ἡ ἔξάρτησή του ἀπὸ τὸν Θεό, ἡ πιστότητά του στὴν ἀλήθεια καὶ τὸ καθῆκον, ἡ ἀξία τῆς θλίψεως, τῆς παραγγωρίσεως, τῆς θυσίας καὶ τοῦ μαρτυρίου. Αὗτὰ συνθέτουν τὸ «κρείσσον ἡταῖσθαι καλῶς ἢ γικῶν ἐπισφαλῶς καὶ ἀθέσμως» (Γρηγόριος δι Θεολόγος) καὶ γι' αὐτὰ ἀπόκειται: «δι τῆς δικαιοσύνης στέφανος», κατὰ τὴν χριστιανικὴν ἐλπίδα, στὴν Παρουσία τοῦ Χριστοῦ, δι πολὺς Ἰστορικὰ εἶναι «δῶν καὶ δὴν καὶ δὲρχομένος» ('Αποκ. 1,8).

Χωρὶς τὸν Χριστὸν οἱ φυσικὲς ἀναγκαιότητες τῆς Ἰστορίας, ἡ ἔξελιξη, ἡ πρόοδος, διγώνας γιὰ τὴ δικαιοσύνη, δι πολιτισμὸς γίνονται αὐτοσκοποὶ καὶ διποδουλώνουν τὸν ἀνθρωπὸν, ποὺ διποτάσσεται στὴν διηρεσία τους, καθὼς δι φιλάργυρος στὸ χρῆμα καὶ τότε ἡ Ἰστορία, διποὺ δλη ἡ ζωὴ μας, χάνει κάθε νόημα. Ἁντίθετα ἡ ἐντὸς τῆς Ἰστορίας ἔξελιξη, πρόοδος, τελειοποίηση τοῦ

ἀνθρώπου ἀπὸ κάθε ἀποψη—κυρίως ἀνθρωπιστική καὶ ἡθικοπνευματική—έτοιμάζει κατὰ τὴν χριστιανική πίστη τὸν ἀνθρωπὸν δχι μόνο σὰν ἀτομο, ἀλλὰ καὶ φέρειστορικὸν σύνολο, ὃς ἀγθρωπότητα, νὰ βρῇ τὴν ἀπόλυτην τελείωσην πέραν τοῦ κόσμου τούτου, στὴ θεῖκὴ ὑπερβατικότητα καὶ ζωή, τῆς διποίας προορίζεται γὰρ γίγνεται μέτοχος (Κολοσ. 3,4).

Ο Nietzsches, ἀκολουθώντας τὴν ἀρχαία σκέψη, ἔγραψε δὲ τὴν Ἱστορίαν ἀποκτῷ ἀξία αἰωνιότητος μὲ τὸ δέ τις ἥ μια γενεὰ διαδέχεται τὴν ἄλλη στὸν Ἱστορικὸν ἔργο καὶ μὲ τὸ δέ τις δλα ἐπαναλαμβάνονται κατὰ Ἱστορική ἀναγκαιότητα. Τότε δημιουργεῖται πίθος Δανατῶν καὶ ἀρνησης δυνατότητος τοῦ ἀπολύτου μὲ τὴν ἀστάθειά της, τὴν ἀοριστία της καὶ τὴν ἔλλειψη πραγματικοῦ σκοποῦ, στερεῖται ἐπομένως οὐσιώδους νοήματος. Ἀντίθετα μὲ τὴν χριστιανική ἐλπίδα ἀποκτῷ ἥ Ἱστορία ἀληθινὸν γόνημα καὶ σκοπιμότητα, τόσο οἱ πρόοδοι κι ἀποτυχίες της δσο κι αὐτὲς οἱ Ἱστορικὲς δοκιμασίες κι ἀποτυχίες, ἀφοῦ «οὐκ ἀξία τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ήμέας» (Ρωμ. 8,18).

Η χριστιανική ἀντίληψη τῆς Ἱστορίας διασώζει δλη τὴν τραγικότητα καὶ εύθυνη τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας, ποὺ εἶναι δημιουργικὴ καὶ ἐκφράζεται μὲ τὰ ἔργα τὰ προσωπικὰ καὶ συλλογικὰ τῆς Ἱστορίας. «Ἐκαστος δὲ βλεπέτω πῶς ἐποικοδομεῖ... ἐκάστου τὸ ἔργον φανερὸν γενῆσεται· ἥ γάρ ημέρα δηλώσει» (Α' Κορ. 3,10 - 15). Η μεγάλη καὶ ἐπιφανής ημέρα τῆς Παρουσίας τοῦ Χριστοῦ θὰ εἶναι ημέρα κρίσεως ἀτόμων καὶ δμάδων καὶ κοινωνιῶν, ημέρα τῆς τελικῆς Ἱστορικῆς κρίσεως, ἀξιολογήσεως τῆς Ἱστορίας «καὶ τότε δ ἐπαναγος ἐκάστῳ φ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ» (Α' Κορ. 4,5). Τότε «τὸ τέλος, δταν (δ Υἱὸς) παραδίδοι τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, δταν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν καὶ πᾶσαν ἔξουσίαν καὶ δύναμιν... δταν δποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα». Τότε δλα τὰ ἐγκόσμια, κάθε ἐγκόσμια δργάνωση καὶ πράξη, πᾶσα ἀρχὴ καὶ ἔξουσία καὶ δύναμις καὶ ἥ Ἱστορία δλη, τόσο ἥ κοσμικὴ δσο καὶ ἥ ἐκκλησιαστική, τὰ πάντα δὲν θὰ ἔχουν πιὰ λόγο οὔτε δυνατότητα δπάρξεως καὶ «δταν δποταγῇ αὐτῷ (τῷ Χριστῷ) τὰ πάντα, τότε καὶ αὐτὸς δ Υἱὸς δποταγήσεται τῷ δποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα, ἵνα ἥ δ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν» (Α' Κορ. 15,24 - 28).

Τὰ πάντα ἔχουν ως τότε Ἱστορική ἀξία, εἶναι πορεία καὶ σκοπὸς μέσα στὸ χρόνο καὶ μέσα στὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ τῆς αωτηρίας. «Ἐτσι καὶ στὴ ζωὴ τῶν ἀτόμων καὶ στὴν Ἱστορικὴν πορεία τῶν κοινωνιῶν καὶ τῆς ἀγθρωπότητος ἔχομε ἀφ' ἐνδε τὴ φανερὴ ἥ ἀφανῆ ἐπέμβαση τοῦ Θεοῦ καὶ ἀφ' ἐτέρου τῆς πολύμορφες κι δχι πάντοτε ἀρμονικὲς πρὸς τὸ θέλημά του ἐκδηλώσεις τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας.

Ο χριστιανὸς μελετητὴς τῆς Ἱστορίας μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ, μὲ τὸν φωτισμὸν τῆς πίστεως, μὲ τὴν ἐλπίδα τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου, μὲ τὴ βεβαιότητα τῆς μελλούσης κρίσεως καὶ τῆς αἰωνίας ζωῆς, δὲν χάνει τὸ γόνημα τῆς Ἱστορίας καὶ τὸν τελικὸν τῆς σκοπό. Ἀκολουθώντας τὸ ρεῦμα τῆς Ἱστορίας

μὲ δλους τοὺς μαίάνδρους τῶν θριάμβων, τῶν ἀναστατώσεων, τῶν συμφορῶν, βαδίζει εὐθέως πρὸς τὸ τέλος, οὗτε ἀδιάφορος οὗτε παρασυρόμενος μὲ δ, τι γίγνεται, ἀλλὰ μὲ συναίσθηση τῆς εὐθύνης του νὰ συμβάλῃ σὰν «Θεοῦ συνεργός» στὸ κατὰ δύναμη μικρὸ ἢ μεγάλο ἀγαθό, στὴν εὐθυγράμμιση καὶ ἐπιτάχυνση τῆς ἴστορίας πρὸς τὸν τελικὸν τῆς σκοπὸν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐπὶ γῆς καὶ στὴν αἰωνιότητα.

Κατὰ τὴν χριστιανικὴν ἀντεληφθῆσθαι τὴν ἴστορίαν διαρκῶς προχωρεῖ. Ἡ ἴστορία δὲν ἔπαναλαμβάνεται παρὰ σὲ ἐπουσιώδη καὶ σὲ λεπτομέρειες, δὲν εἶναι κυκλική, «αἰωνία ἐπιστροφή», δὲν ἀκολουθεῖ πάντοτε φυσικούς καὶ ἔξωχρονικούς ἴστορικούς νόμους, δπως λέει ὁ Θουκυδίδης, ὅστε τὸ μέλλον νὰ μὴν εἶναι κατὰ βάθος τίποτε περισσότερο ἀπὸ ἔπανάληψη τοῦ παρόντος καὶ τοῦ παρελθόντος. Καταπολεμῶντας τὸν ἰδεαλισμὸν καὶ ἀναπτύσσοντας τὸν ἴστορικὸν διλαμδό του μὲ τόση κατηγορηματικότητα καὶ μονομέρεια ὁ Marx, ἀγαγκάθηκε παρὰ ταῦτα γ' ἀναγγωρίσῃ τὸ ρόλο ποὺ παίζουν τὰ «τυχαῖα», τὰ ἀστάθμητα καὶ μὴ διοκείμενα στοὺς ἴστορικούς νόμους. Ἡ ἴστορία δὲν εἶναι ἔστω πορεία καὶ διαλεκτικὴ σύνθεση ἰδανικοῦ καὶ διλικοῦ ἢ κάποιας θέσεως καὶ ἀντιθέσεως. Κατὰ τὴν ἀγιογραφικὴν καὶ χριστιανικὴν διδασκαλίαν ἡ ἴστορία εἶναι διάλογος, δραματικὴ συγεργασία τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἀνθρωπός, ἐργάτης τῆς ἴστορίας, πλασμένος κατ' εἰκόνα Θεοῦ, εἶναι ἀγώτερος καὶ κυρίαρχος δλῆς τῆς φύσεως. Μαζὶ μὲ τὸν ἀνθρώπον ἡ ἴστορία γικῆ τῇ φύσῃ, δ χρόνος τὸν χῶρο. Τὸ μέλλον θὰ εἶναι πάντοτε καλύτερο τοῦ παρόντος ἢ τοῦ παρελθόντος, ἀλλ' αὐτὸν κατορθώνεται δχι χωρὶς προσπάθεια, ἀγώνα καὶ ἀγωνία. Μ' ὅλες τὶς διπισθιδρομήσεις ὑπάρχει ἀνοδικὴ πορεία τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεό μὲ τὴν ἐκζήτησην καὶ ἀναμονὴ τοῦ Μεσσίου (προχριστιανικὴ ἐποχή, καθολικὲς παραδόσεις, φιλόσοφοι, Παλαιὰ Διαθήκη), μὲ τὸν ἴστορικὸν Χριστὸν (τὸ μέγιστο ἴστορικὸν γεγονός, Καινὴ Διαθήκη), μὲ τὸ μυστικὸν Σῶμα του (τὴν Ἐκκλησίαν), μὲ τὶς ἐπιδράσεις τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος στὸν ἔξωχριστιανικὸν κόσμο, σ' αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς ἔχθρούς τοῦ χριστιανισμοῦ.

Ἡ κοσμολογία τοῦ βιβλίου τῆς Γενέσεως, ἡ διήγηση τῆς Δημιουργίας καὶ τῶν πρωτοπλάστων δὲν ἔχει μόνο θεολογική καὶ διδακτική, ἀλλὰ καὶ ἴστορική ἔννοια, εἶναι ἡ ἐρμηνευμένη ἀρχὴ τῆς ἴστορίας μὲ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀγαγγώριση τοῦ ἴστορικοῦ ρόλου τοῦ ἀνθρώπου («καὶ καταχυριεύσατε τῆς γῆς») καὶ μὲ μεσσιανική - ἐσχατολογική τοποθέτηση τοῦ μεταξύ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου ἴστορικοῦ δράματος. Ἀργότερα, κατὰ τὴν διάρκεια ἴστορικοῦ γεγονότος — τῆς ἔξιδου ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο — δέχονται οἱ Ἰσραηλίτες τὴν ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ, ἀρχὴ νέας ζωῆς. Ὁλόκληρη ἡ Ἰσραηλιτικὴ ἴστορία ἐκτίθεται στὴν Παλαιὰ Διαθήκη ἐρμηνευμένη κατὰ τὴν σχέση της πρὸς τὸν Θεό.

Ἐποιεῖται ἡ ἴερα ἴστορία καὶ ἀργότερα καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ συγδέονται ἀν-

πόσπαστα μὲ τὴν κοσμικὴν ἴστορίαν, δὲν εἶναι μόνον ἴστορία τῆς θείας ἀποκαλύψεως καὶ τοῦ ἀγιαστικοῦ ἔργου τοῦ Θεοῦ, ποὺ προσφέρεται στὸν ἀνθρώπο, ἀλλὰ καὶ ἴστορία τῆς ὑπακοῆς ἢ ἀπειθείας τοῦ ἀνθρώπου, τῆς ἀφομοιώσεως ἢ ἐπισκοτίσεως τῆς θείας ἀληθείας. Ἀφθονώτατο εἶναι στὴν Παλαιὰ Διαθήκη τὸ ὄλικὸ ἔθνικοθρησκευτικῆς διδασκαλίας, ἀλλὰ καὶ γενικώτερα θεολογίας τῆς δλῆς ἴστορίας, δπως π.χ. στὸν Δανιήλ.

Στὴν Καινὴ Διαθήκην διέρχομδς τοῦ Χριστοῦ παρουσιάζεται στὸ ἴστορικὸ «πλήρωμα τοῦ χρόνου» κι δλη ἡ ζωὴ Του, τὰ πάθη Του, ἡ Ἀγάσταση «ἰνα ἡ Γραφὴ πληρωθῆ». Ἔτσι μεταβάλλεται ἡ προφητεία σὲ ἴστορία καὶ ὁ διλατρευόμενος Χριστὸς τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ὁ ίδιος ὁ ἀναμενόμενος Μεσσίας καὶ ὁ ἴστορικὸς Ἰησοῦς τῶν Εὐαγγελίων. Κι δταν ἀργότερα χρειάσθηκε γὰρ διατυπωθῆ τὸ Σύμβολο τῆς χριστιανικῆς πίστεως, δὲν διατυπώθηκε μόνο σὰν θρησκευτικὴ δμολογία, ἀλλὰ καὶ σὰν ἴστορικὴ ἔκθεση, σύγθεση χρόνου καὶ αἰωνιότητος. Τὰ ἔνδεια πρῶτα κεφάλαια τῆς πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολῆς δὲν εἶναι μόνο θεολογικὴ διδασκαλία δικαιώσεως τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς πίστεως, ἀλλὰ καὶ λαμπρὸ δοκίμιο θεολογίας τῆς ἴστορίας. Τὸ 10^ο καὶ 24^ο κεφάλαιο τοῦ Ματθαίου, ἡ παραβολὴ τῶν κακῶν γεωργῶν (Ματθ. 21,38 - 43), τὰ χωρία τοῦ Δουκᾶ «οἱ βάσιλεῖς τῶν ἔθνων κυριεύουσιν αὐτῶν καὶ οἱ ἔξουσιδζοντες αὐτῶν εὐεργέται καλοῦνται» (22,25). «ἀπόδοτε τὰ Καίσαρος Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ» (20,25). «δὲ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐλθὼν ἀρα εὑρήσει τὴν πίστιν ἐπὶ τῆς γῆς» (18,8) καὶ ἀλλα, ωρισμένα κεφάλαια τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου καὶ τοῦ βιβλίου τῆς Ἀποκαλύψεως δὲν εἶναι χωρὶς σημασία γιὰ τὴν ἴστορία τῆς Ἐκκλησίας καὶ γιὰ τὴν κοσμικὴν ἴστορίαν. Στὴν Καινὴ Διαθήκην ἀναγνωρίζεται ἡ τραγικότητας καὶ τὸ πολύπλοκο τῶν ἴστορικῶν φαινομένων, ἀλλὰ συγχρόνως φωτίζεται αὐτὴ ἡ τραγικότητας τῆς ἴστορίας μὲ τὴ σταύρωση καὶ νέκρωση τοῦ Χριστοῦ, ποὺ γίνεται σταύρωση καὶ νέκρωση καὶ συνανάσταση τῶν πιστῶν, τῆς Ἐκκλησίας καὶ δλῆς τῆς ἴστορίας κατὰ τὸ «βάθος πλούτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ, τὰ ἀγενέρευνητα κρίματα αὐτοῦ καὶ τὰς ἀνεξιχνιάστους δόσους αὐτοῦ, δτι ἐξ αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα» (Ρωμ. 11,33 - 36).

Ἡ ἀφομοιώση ἀπὸ τὴν πλειονότητα τῶν ἀνθρώπων μικροῦ μέρους τῆς ἀληθείας καὶ δχι τοῦ πληρώματος τοῦ φωτός, οἱ παραποιήσεις τῆς πίστεως σὲ φανατισμὸ καὶ μισαλλοδοξία, τοῦ ἡρωϊσμοῦ σ' ἐγκληματικὴ σκληρότητα, τοῦ πατριωτισμοῦ σὲ πατριδοκαπηλεῖα ἢ σωβινισμό, ἡ κατάχρηση τῆς ἐλευθερίας κ.ο.κ. εἶναι συνυφασμένες μὲ τὸ ἀνθρώπινο ἢ καὶ ὑπερανθρώπινο (διαβολικὸ) κακό, γιὰ τὸ δποτὸ μιλεῖ δ ἀπόστολος Παῦλος στὸ 7^ο κεφάλαιο τῆς πρὸς Ρωμαίους καὶ τὸ 5^ο τῆς πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολῆς. Οἱ ἀδιέλλακτοι ζητοῦν ἀπὸ τοὺς ἀλλούς καταγόση καὶ συγχώρηση, οἱ ἀπιστοι κατηγοροῦν δχι τοὺς πιστοὺς γιὰ ἀσυγέπεια στὴ ζωὴ τους, δπως θὰ γίναν δίκαιοι, ἀλλ' αὐτὴ τὴν Ἐκκλησίαν

καὶ τὸν Χριστιανισμὸν γιὰ δοξὰ ἀκριβῶς δὲ Χριστὸς καταδικάζει «Τὸ γάρ δυομά του Θεοῦ δι' ὑμᾶς βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσιν» λέει μαζί μὲ τοὺς προφῆτες δὲ Παῦλος (Ρωμ. 2, 24). Μετέφρασα πρὸ ἐτῶν μιὰ μελέτη τοῦ Berdiaeff «περὶ τῆς ἀξίας τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῆς ἀναξιότητος τῶν χριστιανῶν». Ἐκεῖ ἀγαφέρει κι ἔνα πολὺ διδακτικὸ στήγανο πλότον τοῦ διάλογο μεταξὺ ἀνθρώπων καὶ Θεοῦ, ποὺ φαντάζεται δὲ Οὐδέλλος: Οἱ ἀνθρώποι παραπονοῦνται στὸ Θεό, γιατὶ ἡ ζωὴ εἶναι γεμάτη κακά, θλίψεις, πολέμους, ἀκολασίες κτλ. κι δὲ Θεὸς τοὺς ἀποκρίνεται· «Ἄγ δὲν σᾶς ἀρέσουν, μὴ τὰ κάμετε». Ο Ντοστογιέφσκη στοὺς ἀδελφούς Καραμάζωφ χράφει τὸ μῆθο τοῦ μεγάλου ἱεροεξαταστοῦ γιὰ νὰ δεῖξῃ πῶς οἱ πειρασμοὶ τοῦ Χριστοῦ στήγανο [α) τοῦ οἰκονομικοῦ παράγοντος, β) τῆς μαχείας τῆς ἐπιστήμης καὶ θεοποιήσεως τοῦ ἀνθρώπου, καὶ γ) τῆς καταχρήσεως τῆς ἔξουσίας γιὰ τὴν ἐπιβολὴ τοῦ καλοῦ μὲ τὴ β[α] ἔχουν ἐφαρμογὴ δχτὶ μόνο στήγανο καθολικὴ ἴστορία, ἀλλὰ καὶ στοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας, δπου συγκαράχουν ἡ ἐλευθερία καὶ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἀνθρώπινη ἐλευθερία, ἡ παρανόηση καὶ ἀντίδραση, τὸ ἐξαγιαστικὸ θεῖο καὶ τὸ ἀμαρτωλὸ ἀνθρώπινο. Ὁ Ιδιος δὲ Χριστὸς εἶπε· «Ἐρχεταις ὥρα, ἵνα πᾶς δὲποκτείνας ὑμᾶς δόξῃ λατρείαν προσφέρειν τῷ Θεῷ» (Ἰω. 16,2).

Στήγανο ἴστορικὴ πορεία τῆς ἀνθρωπότητος στος ζιζάνια θὰ συναυξάνονται μέχρι τοῦ θερισμοῦ, «ἀγάγκη ἐλθεῖν τὰ σκάνδαλα...», «δεῖ καὶ αἴρεσεις εἶναι ἐν ὑμῖν...», «ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἔξετε...», «πάντες οἱ θέλοντες εὐσεβῶς ζῆν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ διωχθήσονται» ἀλλὰ οἱ δυσκολίες καὶ τὰ ἐμπόδια, οἱ θυσίες καὶ οἱ διωγμοὶ καθορίζουν τὴν «στενὴν πύλην» καὶ τὴν «τεθλιμμένην δῦὸν» τῶν μαρτύρων, τῶν ἡρώων καὶ τῶν δημιουργῶν τοῦ καλοῦ. Ἀκόμη, δπως οἱ αἴρεσεις ἔγιναν ἀφορμὴ ἀναπτύξεως καὶ διατυπώσεως τῆς δρθιδόξου διδασκαλίας, ἕτοι στήγανο ἐποχὴ μας τὰ διλιστικὰ ρεύματα καὶ δὲ μαρξισμὸς ἀνέωσαν κι αὔξησαν τὸ ἐνδιαφέρον τῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν γιὰ τὸ νόημα τῆς ἴστορίας καὶ στὴ συνείδηση τῶν ἀληθινὰ πιστῶν τὴν αἰσθηση τῆς εὐθύνης. Τέλος παρατηροῦμε, δτι ἡ δοκιμασία τῶν διωγμῶν καὶ τῶν θλίψεων διπεριγικάται εὐκολώτερα καὶ ἐνδοξότερα κι ἀπὸ τὰ ἔθνη, ποὺ θέλουν νὰ ζήσουν κι ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, παρὰ ἡ δοκιμασία τῶν ἐπιτυχιῶν καὶ τοῦ θριάμβου, ποὺ δίνει ἀνεση, χαρά, αὐτοπεποίθηση κι ὅδηγει συχνὰ σὲ παραποτήσεις. Στὸ 1870 δὲ Αθηνῶν Θεόφιλος, πνευματικὸ ἀγάστημα τοῦ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ, μιλοῦσε γιὰ τὴν κληρονομία «τῆς παρερχομένης μεγάλης γενεᾶς» τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ 21, οἱ δποῖοι «δὲν ἔσκόπουν γὰ δημιουργήσωσιν ἡμέρας δκνηρᾶς ἐλευθερίας». Ἀνάλογα δὲ Μιωσῆς στὸ κύκνειο ἄσμά του λέει· «Καὶ ἔφαγεν δὲ Ἰακὼν καὶ ἐνεπλήσθη, καὶ ἀπελάκτισε δὲ ἡγαπημένος, ἐλεπάνθη, ἐπαχύνθη, ἐπλατύνθη καὶ ἐγκατέλειπε Θεὸν τὸν ποιήσαντα αὐτόν, καὶ ἀπέστη ἀπὸ Θεοῦ σωτῆρος αὐτοῦ» (Δευτερ. 32,15). Εἶναι λαμπρότερη καὶ καθαρώτερη ἡ Ἐκκλησία τῆς ἐποχῆς τῶν διωγμῶν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία τοῦ χριστιανικοῦ Βυζαντίου. Γιὰ γὰ ξαγαγυρίσωμε στὸ Χριστό, δταν οἱ Σαμαρεῖτες

κάποτε δὲν τὸν δέχθηκαν, μὲν ἵερὴ ἀγανάκτηση δὲ Ἰάκωβος καὶ δὲ Ἱωάννης εἶπαν· «Κύριε θέλεις εἰπωμεν πῦρ καταβῆγαι ἀπὸ οὐρανοῦ καὶ ἀγαλῶσαι αὐτοὺς, ώς καὶ δὲ Ἡλίας ἐποίησε;» καὶ τότε δὲ Κύριος «στραφεῖς ἐπετίμησεν αὐτοὺς καὶ εἶπεν· οὐκ οἴδατε ποίου πνεύματός ἐστε ὑμεῖς» (Δουκ. 9, 54 - 55). Συχνά, ίδιως στὸ θρίαμβο, οἱ ἀνθρώποι λησμονοῦν ποιὸν Πνεύμα τοὺς φωτίζει.

Ἐπόμενο εἶναι τὸ παρόντα μᾶς συνεπαίρνη. Ὁφείλουμε γένεται ἀγωνίζωμαστε μὲν καθαρότητα μέσων καὶ σκοπῶν, χωρὶς γὰρ παρασυρώμαστε ἀπὸ τὸ κακό. «Μή νικῶν πὸν τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ γίνα ἐν τῷ ἀγαθῷ τὸ κακόν» (Ρωμ. 12, 21). Κι ἐγαί πολὺ θλιβερό, ἔγραψε δὲ Γκόγκολ, δτι οἱ ἀνθρώποι δὲν βλέπομε τὸ ἀγαθὸ στὸ ἀγαθό, πῶς καὶ ὅσο διάρχει κι ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ κακό, ποὺ τὸ ἐπισκοτίζει, τὸ ἔχμεταλλεύεται. Κι ἐπειδὴ ἐνδιαφερώμαστε γιὰ τὴν ἀδελφότητα τῶν ἀνθρώπων, τὴν κοινωνικὴν δικαιοσύνην, τὴν εἰρήνην, τὴν ἐπικράτησην τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς (ἔκφραση ποὺ χρησιμοποιοῦν στὶς ὑποσχέσεις τους ἀκόμη κι αὐτοὶ ποὺ δὲν πιστεύουν! λέει δὲ Berdiaeff, οἱ δλιστὲς σοσιαλιστὲς) καὶ συχνὰ γίνεται σύγχυση τοῦ πνεύματικοῦ καὶ τοῦ κοσμικοῦ, ταυτίζεται γένεται διατίθεται ἡ civitas Dei μὲ τὴν πολιτικὴν ἔξουσία, δὲν πρέπει γὰρ λησμονοῦμε, δτι δὲ Χριστὸς μὲ τὰ λόγια του «ἀπέδοτε τὰ Καίσαρος Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ» (Δουκ. 20, 25 Ρωμ. 13, 7) οὕτε ταυτίζει τὴν βασιλεία τοῦ Θεοῦ μὲ τὴν κοσμικὴν ἔξουσία οὕτε κρίνει τὰ ἔργα τῆς ἔξουσίας καὶ τῆς ἴστορίας, ἀλλὰ μᾶς καθιστᾷ προσεκτικούς στὴ διάκριση τοῦ ἔνδος ἀπὸ τὸ ἄλλο, ὥστε γένεται ἀποφύγωμε τὴν σύγχυση τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ὠργανωμένης σὲ κράτος κοινωνίας, τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς κοσμικῆς ἔξουσίας. Ἡ διάκριση αὐτὴ εἶναι χρήσιμη γιὰ τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν προσωπικὴν εὐθύνη μας τόσο στὴν ἀτομικὴν μας ζωή, δσο καὶ στὴν πορεία καὶ ἔρμηνεία τῆς ἴστορίας. Δὲν πρέπει γὰρ παρασυρώμαστε ἀπὸ τὸν πειρασμὸν γὰρ ἔξηγοῦμε τὰ ἐκάστοτε γεγονότα ώς ἔνα εἰδος κρίσεως τοῦ Θεοῦ, ἐπινραβεύσεως ἢ τιμωρίας. Ὁ προικισμένος ἀπὸ τὸ Θεὸν μὲ δημιουργικὴν ἐλευθερίαν ἀνθρώπος κάνει ἀγαθὴν ἢ κακὴν χρήση τῆς καὶ θεοποδώση κάποτε λόγο τῶν πράξεών του, δὲ Θεὸς δύμας δὲν ἐπεμβαίνει πάντοτε, παρὰ δταν ἐπικαλούμεθα τὴν βοήθειά του γιὰ τὸ ἀγαθό, γιὰ «τὰ καλὰ καὶ συμφέροντα ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν» ἢ γιὰ γένεται ἀποτρέψῃ δλοκληρωτικὴν καταστροφὴν καὶ γὰρ μετατρέψῃ σὲ πολιτιστικὸν κέρδος τὴν μαρία καὶ κακουργία μας.

Ἐπομένως δὲν μποροῦμε πάντοτε γὰρ ἔρμηνεύωμε ἀγιογραφικά σύμφωνα μὲ τὴν ἱερὰ ἴστορία τῆς θείας ἀποκαλύψεως καὶ σωτηρίας μας, τὰ διάφορα γεγονότα τῆς κοσμικῆς ἴστορίας, τὴν πρόοδο τῆς τεχνικῆς, τὶς οἰκονομικὲς διαρρυθμίσεις κτλ. Ἔν τούτοις ἡ ἐπίμονη καὶ μὲ πίστη μελέτη τῆς ἀγίας Γραφῆς θὰ μᾶς ἐπιτρέψῃ γένεται ἀποκαλύπτωμε τὸ χέρι τοῦ Θεοῦ μέσα στὸ ιστορικὸν χάρος καὶ γὰρ διαπιστώγωμε σὲ ἀδρὲς γραμμές, δτι ἡ ιστορικὴ πορεία δὲν συγτελεῖται χωρὶς τὴν θέλησή του.

Ο Χριστὸς μᾶς ἀποκαλύπτει τὸ νόημα τῆς ἴστορίας, ποὺ τὸ πλησιάζομε μὲ τὴν σχετικότητα τῆς ἀνθρωπίνης γγώσεως σὰν μας τῇριο, «διεσόπ-

τρου ἐν αἰγίγματι», χωρὶς νὰ μποροῦμε νὰ ἔκφέρωμε τελικὴ χρίση. Μᾶς μένει πάντα ἡ ἔκτιμηση καλοῦ καὶ κακοῦ καὶ τὸ καθῆκόν μας στὴν κάθε στιγμή, δὲ προσαγατολισμὸς καὶ τὸ «δέον γεγέσθαι», τὸ ἐφήμερο κι ὅχι τὸ μόνιμο. Πολὺ περισσότερο δὲν μποροῦμε νὰ κάνωμε σύγχυση τοῦ παρόντος μὲ τὴν ἔρχομένη Βασιλεία τοῦ Θεοῦ. «Οσο σοβαρὰ κι ἀν εἰναι τὰ γεγονότα, κοσμοῖστορικά, ἀποκαλυπτικά, οἷοι τοῦ σχότους «φρονιμώτεροι ὑπὲρ τοὺς υἱοὺς τοῦ φωτός», δὲ διάβολος ποὺ μετασχηματίζεται «εἰς ἄγγελον φωτός», ἡ συνεχὴς καὶ ἐπιτεινομένη ἀντίθεση Χριστοῦ καὶ ἀντιχρίστου, δὲ Κύριος μᾶς καθιστᾷ προσεκτικούς· *Οράτε, μή θροεῖσθε· δεῖ γάρ γεγέσθαι, ἀλλ' οὕπω ἐστὶ τὸ τέλος» (Ματθ. 24,5 κέξ.). Τὸ τέλος τῆς Ἰστορίας εἶναι ἀγύποπτο καὶ ἀσύλληπτο σὲ μᾶς, ἔρχεται «ῶς κλέπτης ἐν γυκτί».

Κανένα ξιστορικὸ πρόσωπο καὶ κανένα ξιστορικὸ γεγονός, καμιὰ ἀποκαλυπτικὴ θεωρία δπως τῶν χιλιαστῶν ἢ ἔξελικτικὴ δπως τῶν μαρξιστῶν, καμιὰ αἰσιόδοξη ἢ ἀπαισιόδοξη ξιστορικὴ παραίσθηση, ἀπογοήτευση ἢ ἐνθουσιασμός, καμιὰ ἐπιστημονικὴ πρόοδος ἢ ἀλλη κατάκτηση, κανένα φιλοσοφικό, πολιτικὸ ἢ κοινωνικὸ σύστημα, καμιὰ ιεροχρατία—δπως τοῦ μεσαίωνος στὴ Δύση—δσο κι ἀν πλησιάζῃ ἢ δμοιάζῃ ἔξωτερικά, δὲν πραγματοποιεῖ εἴτε προαγγέλει ἀναγκαίως τὴν τελεία ζωῆ, τὴν βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. «Οσο κι ἀν φαίνωνται σὰν «σημεῖα» ἔξαγγελτικὰ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ πράγματα καὶ γεγονότα διεθνοῦς σημασίας (παγκόσμιοι πόλεμοι, Κ.Τ.Ε., Ο.Η.Ε., Εύρωπαϊκή Ἑνότης, Παγκόσμιο Συμβούλιο Ἐκκλησιῶν κτλ.) πάντοτε τὰ σημάδια εἶναι ἀμφισβητήσιμα κι ἔχουν σχετικὴ σημασία ἐν σχέσει μὲ τὴν ἔρχομένη Βασιλεία, ὡς εἶδος προφητειῶν ποὺ ἀφοροῦν ἓνα ἀπροσδιόριστο μέλλον, χωρὶς νὰ μποροῦν ν' ἀποτελέσουν, δπως γράφει δ Roger Mehl, μιὰ συνεχιζομένη γραμμή, καὶ τὸ καθένα τους εἶναι συγχρόνως καὶ θαυμαστὸ καὶ μιὰ ἀγθρώπινη ἀποτυχία, γιατὶ τὰ ζιζάνια ποτὲ δὲν θὰ χωρισθοῦν ἀπὸ τὸ σιτάρι πρὸ τὴν σωστὴ ὥρα τοῦ θερισμοῦ.

«Ἡ δλοκλήρωση τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ εἶναι ἔργο τοῦ Θεοῦ καὶ ὅχι τῆς Ἰστορίας. Διὰ μέσου δλων τῶν μαιάνδρων τῆς Ἰστορίας δφείλουμε, ἀγωγιζόμενοι, ἔργαζόμενοι τὸ ἀγαθόν, ἀγιαζόμενοι, νὰ διαφυλάξωμε τὴν χριστιανικὴ πίστη δτι Κύριος τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀγθρώπου καὶ τῆς ξιστορίας εἶναι μόνο δ Θεός. Ἐχοντας δπὸ δψη τὸ ἀμφίβολο καὶ διφορούμενο κάθε γέου καὶ κάθε μεταβολῆς ἢ προόδου, πρέπει νὰ εἴμαστε ἔτοιμοι νὰ συμμετάσχωμε στὴν ἔκδηλωση χαρᾶς γι' αὐτὸ ποὺ κατορθώθηκε στὸν κόσμο, ἀλλὰ κι ἔτοιμοι γιὰ τὴν πιὸ αὐστηρὴ κριτικὴ του. «Βλέπετε μή τις δμᾶς πλαγήσῃ» εἶπε δ Χριστός, ἀκριβῶς δταν τὸν ρώτησαν οἱ μαθηταὶ του «πότε ταῦτα ἔσται καὶ τέ τὸ σημεῖον τῆς σῆς παρουσίας καὶ τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος» (Ματθ. 24,3-4). Τίποτε δὲν εἶναι ἀπόλυτο οὔτε ὡς ἐπιτυχία οὔτε ὡς καταστροφή. Ἐμεῖς βρισκόμαστε σὲ μιὰ φανταστικὴ γραμμή τῆς ξιστορίας, κι δπως θὰ τὴν θέλαμε, ἔτοι

καὶ προσπαθοῦμε καὶ πρέπει νὰ συνεχίζωμε μὲ τὶς δοῦτο τὸ δυνατὸ ἀγαθώτερες προθέσεις μας. Παράλληλα διμως μὲν δημιουργικὸ καὶ ἀπολυτρωτικὸ ἔργο τοῦ Θεοῦ συνεχίζεται καὶ στὴν ἀτομικὴ μας ζωὴ καὶ στὴν ἱστορία καὶ στὸ τέλος δὲ τῶν ἀνθρωπίνων προσπαθειῶν. «Ἄδιός ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, δι ποιήσας τὰ ἀμφότερα ἐν καὶ τὸ μεσάτοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας» (Ἐφεσ. 2,14), δηλαδὴ αὐτὸς εἶναι δὲ ἀδράτος ἐνοποιὸς τοῦ ἱστορικοῦ δράματος, τῶν ἀνταγωνισμῶν κτλ. "Ετοι τὸ πραγματικὸ καὶ πλήρες γόημα τῆς Ἱστορίας εἶναι ὑπόθεση ἐσχατολογικὴ, τῆς ἡμέρας Κυρίου καὶ δχι ἀνθρωπίνης ἡμέρας.

Σύμφωνα μὲ δοκιμαῖς τὸ ἀξίωμα «ἡ Ἱστορία θὰ κρίνῃ» πρέπει νὰ τὸ ἀγτικαταστήσωμε μὲ τὸ «ὁ Θεὸς θὰ κρίνῃ». "Οχι μόνο γιατὶ ἡ κρίση τῆς Ἱστορίας εἶναι σχετικὴ καὶ συχνὰ ἀγτίθετη στοὺς μὲν ἡ στοὺς δὲ ἡ κατὰ ἐποχὴς καὶ λαοὺς εἴτε δὲν στηρίζεται σὲ δλα τὰ γεγονότα, ἀλλὰ μόνο σὲ δοκιμώζονται ἢ δὲν ἀποκρύπτονται δπως τὰ μυστικὰ καὶ καταστρεφόμενα ἀρχεῖα εἴτε γράφεται: συνηθέστατα ἀπὸ τὸν νικητὴν κατὰ τὶς ἀπόψεις του κλπ., ἀλλὰ καὶ γιατὶ μποροῦμε νὰ εἴμαστε βέβαιοι, δτι ἡ κρίση τοῦ Θεοῦ δὲν συμφωνεῖ πάντοτε μὲ τὴν κρίση τῶν ἀνθρώπων. Εἶναι ἀξιοσημείωτο, δτι οἱ μαθηταὶ τοῦ Κυρίου ἐλέγχονται ἀπὸ τὸν Χριστὸ καὶ αὐτοὶ ὡς «ἀσύνετοι», ὡς μὴ γνωρίζοντες «ποίου πνεύματος» φορεῖς πρέπει νὰ εἶναι, ὡς «φρονοῦντες τὰ τῶν ἀνθρώπων» καὶ δχι τὰ τοῦ Θεοῦ. "Ὑπάρχουν πολλὰ εὐαγγελικὰ «παράδοξα» γιὰ τὴν ἀνθρώπινη λογικὴ καὶ τὰ δποῖα ἐν τούτοις πρέπει νὰ γίνουν ἀποδεκτὰ ὡς δδοὶ σωτηρίας μας: "Ἡ ἀγάπη πρὸς τοὺς ἔχθρούς, ἡ ἀποδοχὴ τοῦ ἀσώτου ἡ ἀμοιβὴ τῶν ἔργατῶν τοῦ ἀμπελῶνος, δ τοιιαμδὲ τῆς ἀξίας τῆς θλίψεως καὶ τῆς ἀπαργήσεως τοῦ ἔαυτοῦ μας, τόσα ἀλλα. "Αλλη εἶναι ἡ «ῶρα» τοῦ Θεοῦ καὶ ἀλλη ἡ ὥρα τῶν ἀνθρώπων (Ιωάν. 2,4.7,6), ἀλλη ἡ εἰρήνη τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀλλη ἡ εἰρήνη τοῦ κόσμου (Ιωάν. 14,27), διάφορη ἐπίσης ἀπὸ τὴ δικὴ μας ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ καὶ οἱ ἀνθρώποι «ἀγνοοῦντες τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην καὶ τὴν ἑδίαν δικαιοσύνην ζητοῦντες στῆσαι, τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑπετάγησαν» (Ρωμ. 10,3). Γι' αὐτὸ δ Χριστός, προκειμένου νὰ μᾶς κρίνῃ, φαίνεται σὰν νὰ μὴ λαμβάνῃ καθόλου δπὸ δψη του δοκιμαῖς θεωροῦμε μεγάλα προσωπικὰ ἢ μόνιμα ἱστορικὰ ἐπιτεύγματα, ἀξίες, δόξες, διηγεσίες, ἔστω κι ἂν εἶναι αὐτὰ μέσα στὸ πλαίσιο τοῦ εὐαγγελικοῦ καὶ ἐκκλησιαστικοῦ ἔργου: «Πολλοὶ ἔροῦσί μοι ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ· Κύριε, Κύριε, οὐ τῷ σῷ δυνάματι προεφητεύσαμεν καὶ τῷ σῷ δυνάματι δαιμονια ἔξεβάλομεν καὶ τῷ σῷ δυνάματι δυνάμεις πολλὰς ἐποιήσαμεν; καὶ τότε διμολογήσω αὐτοῖς δτι οὐδέποτε ἔγνων υμᾶς· ἀποχωρεῖτε ἀπὸν ὁμοίων τῶν ἀγομένων τὴν ἀγομένην» (Ματθ. 7, 22 - 23). Στὴν εἰκόνα τῆς μελλούσης κρίσεως δ Χριστός φαίνεται νὰ ἀγνοῇ τὴ μεγάλη Ἱστορία καὶ μὲ δλη του τὴν ἀγάπη ἐνδικφέρεται γιὰ τὴ μικρὴ καθενὸς ιδιαίτερα ἀνθρώπου ἱστορία· «ἐφδον ἐποιήσατε ἐν τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων ἐμοὶ ἐποιήσατε» (Ματθ. 25,31 - 46).

Χωρίς γ' ἀνακεφαλαιώσωμε δλα τ' ἀγωτέρω μποροῦμε νὰ προσθέσωμε τὰ ἔξι τις συμπεράσματα:

"Ολοι οἱ χριστιανοὶ μελετηταὶ τῆς Ἰστορίας, δὲ Παῦλος, δὲ Αὐγουστῖνος δὲ Pascal, δὲ Newmann, δὲ Cullmann, δὲ Guitton τοιίζουν, διει τὸ φῶς τοῦ Χριστοῦ διαφωτίζει τὴν Ἰστορίαν, ποὺ διείλει τοστερὸν ἀπὸ Αὐτὸν νὰ γοῆται δχὶ σὰν τροχός, «αἰωνία ἐπιστροφὴ» κατὰ τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνες καὶ Ἰνδούς, ἀλλὰ σὰν βέλος ἔχοντας ἀρχὴν καὶ κατάληξην, ἔκτοξευμένο στὸ εἶναι ἀπὸ τὸν Δημιουργὸν Θεόν, δημιουργῶντας τὸ χρόνο στὸ πέρασμά του.

'Η Ἰστορία παραμένει μυστήριο κι ή ἐρμηνεία της ἀπὸ τὸν πιστὸ δὲν μπορεῖ νὰ εἴναι παρὰ ἔσχατολογική, τὸ νόημά της διπερ - ιστορικό, μετα - ιστορικό, δπως δλητὸς τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. 'Η Ἰστορία είναι προδρομική τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. 'Η τελικὴ κρίση της ἀπόκειται στὸ Θεό καὶ θὰ είναι, λέει δ Théo Preiss, δλοκληρωτική ἔκπληξη γιὰ δλους, ἀκόμη καὶ γιὰ τοὺς ἐκλεκτούς. Οἱ μεγάλες Ἰστορικὲς στιγμὲς καὶ προσωπικότητες θὰ είναι ἐντελῶς δλλεις ἀπὸ αὐτὲς ποὺ τοιίζουν οἱ ιστορικοί, σύμφωνα μὲ τὰ λόγια τοῦ Κυρίου «ὅ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν μεῖζων Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ» (Ματθ. 11,11).

Χωρὶς νὰ ἀδιαφορῇ η νὰ ἐγκαταλείπῃ τὸν ἀγώνα, χωρὶς αἰσιόδοξες η ἀπαισιόδοξες παραισθήσεις, ζώντας μὲ δλο τὸν κόσμο η Ἐκκλησία τὴν τραγικότητα τῆς Ἰστορίας, ἀποδίδοντας τὰ Καίσαρος Καίσαρι καὶ δσο ἀνήκει στὸ κάθε τι ἀνθρώπινο (πρβλ. Πράξ. 17,26) διείλει, καὶ μαζί της κάθε χριστιανὸς στὸν ἀγωνιῶντα κόσμο τῆς ἀτομικῆς ἐποχῆς μας νὰ πάρῃ τὴν ἡρεμη, ἐνεργὸ κι ἐγθαρρυντικὴ στάση τοῦ Παύλου κατὰ τὴν καταιγίδα καὶ τὸ ναυάγιο, ποὺ διηγεῖται τὸ βιβλίο τῶν Πράξεων στὸ 27ο κεφάλαιο.